

судилось з'явитись вдруге – у вигляді образу, конструкції і реконструкції Світлани Волкової.

Vadym Khmars'ryi

[Reference]: VOLCOVA S. A. CZECHES ON SOUTH OF UKRAINE

(the second half of XIX – the first third of XXc)

/After red. prof. A.A.Nepomnyashyi. – Simpheropol: "AnticvA", 2006. – 160 p.

The review article is devoted to the first complex investigation on the history of the Czech population in the southern region of Ukraine (Volkova S.A. Czechs in the south of Ukraine in the second half of the XIX – the first third of the XX).

УДК 930.272:357.1-058.22

**Наталія Поліщук,
Олена Жуліцька**

КОЛЕКЦІЯ ТВОРІВ КОЗАЦЬКОЇ ТЕМАТИКИ У ФОНДАХ ОДЕСЬКОГО ЖУХОЖНЬОГО МУЗЕЮ

Публікація презентує перелік робіт живопису та графіки митців XIX – XX ст. на козацьку тематику, що зберігаються у фондах Одеського художнього музею.

Для пізнання минулого художні образи, що створюються митцями, являються надзвичайно важливим джерелом. Адже це не лише, як досить часто сприймається більшістю, відтворення сюжетної канви певних історичних подій, діяльності історичних постатей чи оповідь ілюстративного характеру, що доповнює головне джерело минулого – історичні хроніки, літописи, аннали. Все надзвичайно глибше і складніше. Художній образ – це форма відображення дійсності і форма пізнання об'єктивної реальності одночасно. Форма відображення дійсності, що володіє емоціональним та раціональним впливом на глядача, яка у творчому процесі митця одночасно виявляє загальне через індивідуальне та конкретизує суспільно-колективне і при цьому носить естетичний характер⁶¹⁵. Форма пізнання об'єктивної реальності в контексті певних філософських, наукових та естетичних систем та відтворення певного рівня суспільної свідомості, на якому думка не відокремлюється від емоцій, від латентних звичок та особливостей свідомості. У творчості малярів, письменників, музикантів проявляються ті самі риси, що і у всіх інших представників певного суспільства. Попри їх неповторні, унікальні особливості всі вони в тій чи іншій мірі завжди знаходяться в полоні системи уявлень, що панує в його середовищі. Тому вибір теми, форми та засобів виразу – це пряма перетрансляція засобів світосприйняття, звичок свідомості, живого

⁶¹⁵ Шорохов Е.В. Композиция. – М.: Просвещение, 1986. – С.112-113.

ритму та пульсації, в якому більшість живе та чим користуються, не усвідомлюючи того. Адже, скоріше за все, саме час створює Героя, а не навпаки. І цей час треба вміти прочитати в текстах, які він залишив. Художні твори – це одні із найголовніших словників символів та поведінкових моделей свого часу, що відображають своєрідну картину світу, яка постійно змінювалася.

Окрім цього, кожне суспільство має в обумовлені епохи не тільки власний образ світу та і власну картину історії. Кожна епоха створює власне уявлення про своє історичне минуле. Сама історія створюється людьми – представниками певного суспільства, яке формує критерії судження та оцінки. Адже ми не спроможні все пам'ятати, ми не наділені безмежною пам'яттю наших предків. Ми пізнаємо і створюємо одночасно. Історія не має незмінного вигляду. Ми не згадуємо її. Ми її реконструюємо та інтерпретуємо. Тому мистецтво, що створене на історичному підґрунті або історична тематика в образотворчій галузі – це в більшості пряме художньо-образне відображення сучасної інтерпретації минулого, а також спроба та намагання через минуле пізнати сучасне світовідчуття, виявити в ньому щось, що є поза часом⁶¹⁶.

У вітчизняній історії навряд чи знайдеться більш благодатна тема для постійного історичного самопізнання та художньо-образного відтворення аніж козацтво. Історія козацтва постійно акумулює безліч розвідок науково,-історично,-естетичного характеру. Особливість формування української ментальності невід'ємно пов'язана із безпосереднім існуванням козацтва та рівнем інтерпретації історії про козацтво. Попри те, що і по сьогодні не існує комплексного загально-культурологічного дослідження по цій тематиці, загальний обрис, хоч і достатньо приблизний, можна дати на прикладі експонатів колекції Одеського художнього музею (далі – ОХМ).

Історія формування музейної колекції не дає свідчення про певне цілеспрямоване збирання творів козацької тематики в ОХМ. Огляд поданого нижче матеріалу свідчить, що всі вони – із різних джерел надходження, різної жанрової приналежності та абсолютно розрізненні в часі. Представлений перелік поданого нижче матеріалу має інформаційно-довідниковий характер.

Найдавніші пам'ятка – це портретне зображення Кочубея Василя Леонтійовича – державного діяча мазепинської доби, що служив в дипломатичному відомстві, був реєнтом генерального війська, не раз виконував також обов'язки наказного гетьмана. Саме такі постаті – представники козацько-старшинського середовища, урядові особи, тобто персони, зображувались в козацьких портретах XVII ст. Світогляд ще дуже щільно був пов'язаний із релігійною картиною світобудови, тому ранні портретні зображення ще сильно нагадують

⁶¹⁶ Загальні теоретичні положення викладені на базі методологічних розробок так званої "Нової історичної науки" або Школи "Анналів", зокрема Люсьєна Февра.

іконопис – площинність постаті, застиглість пози, ледь промодельоване обличчя.

XVIII ст. представлене двома зображеннями «Козака Мамає». Якщо у XVII - XVIII ст. портрети іменитих предків прикрашали палаци нащадків козацької старшини, то селяни, потомки простих козаків прикрашали свої хати зображенням козака-бандуриста. Образ козака Мамає остаточно сформувався в кінці XVIII ст.: молоде обличчя, широко відкриті очі, довгі вуса й оселедець, бойовий кінь, козацька зброя, люлька, обов'язково бандура. Самотній козак сидить серед степу, сумний, чи мрійливо-задумливий, занурений у свої думки, мирний страж своєї землі. Іноді ця схема змінювалась, зокрема в часи гайдамаччини.

В першій половині XIX ст. козацька епоха, овіяна новим типом художнього мислення – романтизмом, у всій складності її зв'язків і впливів на долю України, була відтворена спочатку в серії офортів «Живописна Україна» Т.Г.Шевченка, а після його смерті продовжена Л.М.Жемчужниковим (1828-1912). Художник, етнограф, критик, Л.М.Жемчужников, захопившись Шевченком, вивчив українську мову. З 1852 р. в продовж 4 років проживав в Україні. Працюючи в першому українському журналі «Основа» (1861-1862), випустив на згадку геніального народного поета і художника однойменну серію офортів «Живописна Україна» (49 офортів як додаток до журналу «Основа»). В музейній колекції зберігається один із цих офортів, автором якого був Бейдеман О.Є. Під час навчання в Петербурзі в Академії мистецтв потоваришував із Л. Жемчужниковим і згодом погодився приймати участь у створенні серії офортів. Бейдеман О. виконав декілька малюнків для цього видання. Під час підготовки стали в нагоді враження від мандрівки Україною, що була здійснена в 1850-1851 рр. Одеса також входила до маршруту подорожі.

У другій половині XIX ст. – початку XX ст. на тлі становлення і розвитку національної художньої школи в Україні в загальному реалістично-демократичному трактуванні тема козацтва вирішувалась виходячи з принципів побутової та історичної правдивості. Для таких художників як С.І.Васильківський і А.А.Ждаха ця тема посідає значне місце. А славетний художник Ілля Рєпін, автор полотна «Запорожці пишуть листа турецькому султану» (1880-1891), яке вважається апофеозом героїки України, в колекції ОХМ представлений малюнком на тему гайдамаччини.

Початок XX ст. відрізнявся значною стильовою різноманітністю, розвоєм вибору способів художньої інтерпретації, що характерно для малюнків Л.О.Пастернака та С.С.Олесеви́ча.

В першій третині XX ст. Україна переживає надзвичайно важливі події. Доба небувалих революційних змагань та кардинальних змін. Інтерес до героїчного минулого і зокрема козащини сприяв піднесенню історичного жанру. Проте встановлення влади більшовиків, та культурна політика компартії,

що спрямовувала мистецтво на поле агітаційної та класової боротьби спонукала митців відтворювати картину подій національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. в певному ідеологічно-тенденційному контексті. Наприклад серія сатиричних зображень Чернухи В.Д. на тему “Громадянська війна на Україні”, 1957.

Славетні часи козацького минулого надихали і видатних майстрів літературної художньої творчості. Створені письменниками та поетами художні образи часто ставали праобразами, які згодом були відтворені живописцями та граверами, з перебігом часу набуваючи самодостатньої художньої цінності. Видатний майстер книжкової графіки радянського періоду Кибрик Є.А. почав свою освіту в Одеському художньому інституті (1922-1925). В часи воєнного лихоліття 1944-1945 рр. Євген Адольфович створив цілу низку зображень-ілюстрацій до повісті М.В.Гоголя “Тарас Бульба” для друкарського центру дитячої літератури. І по сьогодні цей друкований твір, що витримав багаторазове перевидання, залишається одним із найкращих. Свого часу музейна колекція повнилась ілюстраціями до історичної повісті “Ярошенко” українського письменника, критика, історика літератури, публіциста та перекладача О.С.Маковея (1867-1925), що були створені у техніці ліногравюри українським художником-гравером Зубковським Г.С. Для провідного живописця та графіка другої половини ХХ ст. – М.Г.Дерегуса важливим джерелом натхнення була не тільки творчість М.В.Гоголя, а також народний фольклор. Художником-графіком була виконана ціла серія офортів “Українські народні думи та пісні”.

Отже, не дивлячись на те, що ознайомлення з темою не може стимулюватися кількісним фактором та навіть певною новизною в загально-тематичній розробці “Козацтво в образотворчому мистецтві”, попри все це, кожний із зазначених експонатів є частинкою великого надбання – культурної спадщини українського народу в процесі художньо-образного усвідомлення його історичної минувшини.

Живопис

1. Алтанець, Валентин Іванович. (1936 - 1995). Пейзажист, писав картини на побутову та історичну тематику.

Вечір. (Церков в Батурині). **1980.**

К., о. 36,5x41,7. Зл. вн.: *Алтанець*

Дарунок сім'ї художника. 1996.

2. Васильківський, Сергій Іванович. (1854 – 1917). Пейзажист, писав картини на побутову та історичну тематику.

Запорожець на посту.

Д., о. 35x26,5. Зл. вн.: *Сергій Васильковській.*

Із Одеського музейного фонду. Раніше – колекція А.П.Руссова, Одеса.

3. Деревус, Михайло Гордійович. (1904 – 1997). Графік, живописець.

За мотивами повісті **М.В.Гоголя “Тарас Бульба”**.

Тарас Бульба на чолі війська. 1955.

П., о. 48,5x103.

4. Ждаха (Смаглій), Амвросій Андрійович. (1855–1927). Графік., живописець.

Запорожець. 1898.

П., о. 48x32,2. Спр. вн.: *11 Августа 1898 с. Беляевка.*

Придбано в Одесі. 1976.

5. Ківшенко, Олексій Данилович. (1851 - 1895). Баталіст, писав картини та історичну тематику, ілюстратор.

Вершник.

П., о. 43x36. Спр. вн.: *А.Кившенко.*

Із Одеського музейного фонду за назвою “Козачий офіцер”. Раніше – колекція А.П.Руссова, Одеса. За каталогом галереї А.П.Руссова 1905 р. – “Конвоец”.

6. Невідомий художник. Друга половина XVII ст.

Василь Леонтійович Кочубей. Гетьман (1640-1708). Парсуна.

П., о. 73,5x55,5. Над верхнім краєм надпис: *Василій Леонтъевичъ Кочубей-Гетманъ*

Із Національного художнього музею. Київ. 1956.

7. Невідомий художник. Друга половина XVIII ст.

Козак Мамай. Народна українська картина.

П., о. 110x73,4.

Із Національного художнього музею. Київ. 1956.

8. Невідомий художник. Друга половина XVIII ст.

Козак Мамай. Народна українська картина.

П., о. 80x59,5.

Із МК УРСР. 1975.

Графіка

9. Бейдеман, Олександр Єгорович. (1826 - 1869). Жанрист, пейзажист, графік-ілюстратор.

Козачий суд в Чорномор’ї. (Чорноморські козаки під час судового засідання). 1861.

Б., офорт. 17,5x26; 13x19,2; 12,9x18,8.. Зл. вн.: *А.Бейдеманы; зл. вв.: №1*

Придбано у Б.Ю.Калініна в Одесі. 1959.

10. Владимирів, Іван Олексійович. (1869 - 1947). Баталіст, писав картини та історичну тематику.

Козаки. Ескіз до картини “Козаки-уральці в поході Суворова”.

Б., акв. 59,2x89,5; 48x78,5.

11. Дерегус, Михайло Гордійович. (1904 – 1997).

Графік, живописець.

Із серії “**Українські народні думи та пісні**”. 1947.

Б., кольор.офорт, м’який лак, акватинта.

12. Дума про козака-бандуриста.

56,2x58,9; 39,7x38,4; 39x37,7. Спр. вн. *М.Дерегус.* 1947.

13. Дума про трьох братів Азовських.

59,8x48,7; 39,3x39,5; 38,4x39. Спр. вн.: *М.Дерегус.* 1947.

Із Дирекції художніх виставок України. 1949.

14.Пісня про Голоту.

59x57; 47x47; 44,5x45. Спр. під зображ. каран.: *М.Дерегус* 1947.

Із Дирекції художніх виставок України. 1950.

15. Страта Остапа. 1957.

За мотивами повісті М.В.Гоголя “Тарас Бульба”.

Б., офорт, м'який лак, акватинта. 82,5x59; 64x49,5; 62x47,5. Спр. під зображ. каран. *М.Дерегус 57*.

Із МК УРСР. 1958.

16. Коня-ведуть, козака-несуть. 1971.

Б., офорт. 38,5x70,5.

Із Дирекції виставок союзу художників України. 1974.

17. Зубковський, Георгій Семенович. (1921 р.н.). Графік, живописець. Дума про козака Голоту. 1966.

Б., ліногравюра. 37,3x24,2.

18. Ілюстрація до книги О.Маковея “Ярошенко”. 1966:

– 4 ілюстрації: Б., ліногравюра. 18,3x10,7; Б., ліногравюра. 18,7x10,7; Б., ліногравюра. 18,3x10,7; Б., ліногравюра. 18,8x10,8.

19. Козаки відбивають напад турків. 1966.

Б., ліногравюра. 18,7x10,7.

20. Козаки відбивають ясир. 1966.

Б., ліногравюра. 18,7x10,8.

21. Козаки в окопах. 1966.

Б., ліногравюра. 19,7x10,8.

22. Микула їде до Хотина. 1966.

Б., ліногравюра. 18,7x10,8.

Із Дирекції виставок союзу художників України. Київ, 1974.

22. Сагайдачній біля окопу. 1967.

Б., ліногравюра. 18,8x10,8.

24. Козаки в лагері Усейн-паші. 1967.

Б., ліногравюра. 18,7x10,8.

Із Дирекції виставок союзу художників України. Київ, 1970.

25. Кибрик, Євген Адольфович. (1906 – 1978). Графік, живописець, майстер книжкової ілюстрації.

1. Із ілюстрацій до повісті **М.В.Гоголя “Тарас Бульба”**. 1944-1945.

Б., літографія.

2. **Степ.** Кінець I розд.

13,5x19; 5x7. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.

3. **Тарас Бульба з синами в степу.** Заставка до II розд. – “Все три всадника ехали молчаливо”.

13,5x19,3; 9,7x14,5. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.

4. **Танцюючий козак.** Кінець II розд.

15,5x19,6; 7x7. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.

5. **Козаки гуляють.** (Гульба запорожців). – “Это было какое-то беспрерывное пиршество”.

12x20; 8,7x14,5. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.

6. **На площаді в Січі.** Заставка до IV розд. – “Миллион казацких шапок высыпал вдруг на площадь”.

11,3x21; 9,4x14,5. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.

7. **Збори в похід. На березі Дніпра.** Ілюстрація до IV розд. – “В это время большой паром начал причаливать к берегу”.

26x19,8; 19,5x14,7. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.

8. **Андрій і татарка.** Кінець V розд.

16x9,2; 10,2x7,4. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.

9. **Андрій і татарка в підземеллі.** Заставка до VI розд. – “Андрей едва двигался в темном и узком земляном коридоре, следуя за татаркой и таща на себе мешки хлеба”.

- 13x22,2; 9x14,4. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
10. **Андрій та полька.** Ілюстрація до VI розд. – “Казалось, как будто вся фигура ее хотела броситься к нему и вдруг остановилась”.
26,8x20,3; 19,3x14,6. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
11. **Лаштування козаків.** (Б'ють в літаври). Заставка до VII розд. – “Шум и движение происходили в запорожском таборе”.
14,8x20,5; 7,9x14,6. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
12. **Польський лицар стріляє в козака.** (Битва зі шляхтичем). Ілюстрація до VII розд. – “Одолел было уже козак и, сломивши, ударил вострым турецким ножом в грудь, но не уберегся сам”.
11,5x22,3; 8,2x14,6. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
13. **Тарас в бою.** Ілюстрація до VII розд. – “Но Тарас в это время вырвавшись из засады со своим полком, с криком бросился на впереимы”.
16x25,8; 12x14,5. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
14. **Остап кидає аркан.** Ілюстрація до VII розд. – “...Остап налетел вдруг на хорунжего и сразу накинул ему на шею веревку”.
15x25,8; 8,5x14,6. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
15. **Сторожовий козак.** Кінець VII розд. – “...Остап налетел вдруг на хорунжего и сразу накинул ему на шею веревку”.
15,3x11,5; 7x7. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
16. **Тарасове звернення до козаків.** (Тарасова промова). Ілюстрація до VIII розд. – “За Сичь! –сказал Тарас и высоко поднял над головой руку”.
17,8x22,2; 12,5x14,6. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
17. **Бандурист.** Кінець VIII розд.
17,1x10; 10x7. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
18. **Козаки стріляють із піщалей.** Ілюстрація до IX розд. – “Как только увидели казаки, что подошли они на ружейный выстрел, все разом грянули в семипядные пищали и, не перерывая, все палили они из пищалей”.
16,7x19,2; 8,8x14,4. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
19. **Кукубенко в бою.** Ілюстрація до IX розд. – “Как же вскинулись казаки! Как схватились все! Как закипел куренной атаман Кукубенко”.
11,5x21; 7,8x14,5. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
20. **Смерть Кукубенко.** Ілюстрація до IX розд. – “Благодарю бога, что довелось мне умереть при глазах ваших, товарищи!”.
12,5x20; 8,7x14,8. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
21. **Тарас, лежачи.** Кінець IX розд.
12x16,8; 5x10. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
22. **Тарас перед стратою Остапа.** Ілюстрація до X розд. – “...полній тоски, садился он на морской берег! Долго сидел он там, понутив голову и все говоря: Остап мой! Остап мой!”.
12,8x20,8; 9,3x14,5. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
23. **Тарас та козаки-вершники.** (Тарас на чолі свого війська). Заставка до XII розд. – “Отыскался след Тараса. Сто двадцать тысяч козачьего войска показалось на границах Украины”.
12,8x20; 9,5x14,4. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
24. **Козаки на Дніпрі.** Заставка до приміток.
11,8x24; 8,3x14,6. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
25. **Козак із шаблею.**
15x11; 5,6x6,7. Спр. під зображ. каран. *Кибрик 45*.
- Із Дирекції художніх виставок і панорам СРСР. 1950.
26. **Куценко, Павло Якович. (1908 - 1983).** Графік.
Майдан Богдана Хмельницького в Києві. 1954.

Б., офорт, акватинта. 31,5x48; 22,5x35; 22x32,5. Спр. під відтиском каран.: П.Куценко 1954.

Із Дирекції художніх виставок України. 1955.

27. Олесевич, Сигізмунд Станіславович. (1891 – 1972). Живописець, графік.

Російський козак і басурман. 1914.

Б. на к., туш, перо, акв. 22,7x31. Спр. вн.: *Olesiewitch 1914*. Зл. над зображ. козака надпис: *Русской казакъ*. Спр. над зображ. басурмана надпис: *Басурманъ поганый*; вн. під зображ.: *новый германцкой силомеръ или молодецкая утеха доблесного воїнства*.

Із Одеського музейного фонду.

28. Пастернак, Леонід Осипович. (1862 - 1945). Живописець, графік. Жанрист, портретист, ілюстратор.

Козак. 1900.

Б. на к., кольор. каран., крейда 46,2x30. Спр. вн.: *Пастернак*; спр. вв.: *13 марта 1900*.

Із Одеського музейного фонду. 1926.

29. Репін, Ілля Юхимович. (1844 - 1930). Живописець, графік. Жанрист, портретист, писав картини на історичну тематику.

Гайдамаки в степу. 1903.

Б., кольор. каран., акв. 22x36. Спр. вн. червоним каран.: *И.Репин*; по центру над зображ.: *Гайдамаки*.

Придбано у Макарова в Одесі. 1947. Раніше – колекція А.П.Руссова, Одеса.

30. Чернуха, Валентин Дмитрович. (1929 – 1981). Графік.

Із серії “**Громадянська війна на Україні**” (сатира). 1957.

Б., кольорова автолітографія.

Народ “вітає” уряд П.Скоропадського.

60x42,4; 58x31. Спр. від зображ. по вертикалі каран. вв.: *Ю.Северин В.Чернуха*; вн.: “*Народ “вітає” уряд Скоропадського*”.

Із МК УРСР. 1958.

(частину робіт проілюстровано на с.200-201)

Natalia Polishouc, Olena Goulits'ka
Collection of works of Cossacks subject in the funds of the Odesa gouhogno museum

The publication presents the list of works of painting that grafici artists XIX - XX c. on a Cossacks subject, that are kept in the funds of the Odessa artistic museum.

УДК 930.272:357.1-058.22

Олена Жуліцька

ДО ВИСТАВКИ ОДНІЄЇ КАРТИНИ В ОДЕСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МУЗЕЇ

До уваги читача пропонується інформація виставку в Одеському художньому музеї картини Аркадія Русіна “Гетьман Богдан Хмельницький”, 1985 р.